

ТЕРИТОРІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД СИСТЕМНИХ СУСПІЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Мальчикова Дар'я Сергіївна

*Україна, Херсонський державний університет
esgeogr@ksu.ks.ua*

В Україні розвиток суспільства і української державності аксіоматично ставиться у паралель з відродженням і розвитком села, тому питання функціонування сільської місцевості, специфіки сільських територій, життєдіяльності сільського населення були і залишаються актуальними.

Вітчизняна і світова практика регіонального управління, наявні зрушення у політиці регіонального розвитку переконливо засвідчують тенденцію обернення світової спільноти «обличчям» до сільської місцевості - територій за межами урбанізованих ареалів, які, незважаючи на значно нижчий рівень інтенсивності суспільної діяльності, характеризуються унікальною культурою, економічним і соціальним ладом, надзвичайним розмаїттям проявів життєдіяльності та різноманітністю ландшафту. Разом з тим, саме сільська місцевість виявилась найбільш вразливою до сучасних суспільних трансформацій, пов'язаних з політичними, економічними і соціальними перетвореннями в Україні, що беруть початок від 90-х років ХХ ст. [2, 3, 5].

Запропонована робота має на меті висвітлити окремі аспекти територіальної диференціації сільської місцевості, спричиненої трансформацією українського суспільства, що відбувається після здобуття незалежності. Соціально-економічні зміни в Україні, що відбуваються останніми роками, звичайно ж найбільш динамічно проявляються в містах і набагато повільніше в сільській місцевості. Вони характеризуються високим рівнем просторової диференціації, і це відноситься не тільки до темпів перетворень, але й до якісних характеристик, напрямків таких трансформацій.

Вважаємо, що період трансформації економіки і суспільства, що розпочався у 1990-х роках, спричинив подальше нарощування територіальних диспропорцій не тільки між містом і селом, а і в межах власне сільської місцевості. При цьому, якщо у передмістях (частини сільської місцевості, що безпосередньо суміжні з містами і міськими агломераціями) зміни, як правило, мають позитивний характер, то периферійні частини сільської місцевості (як свідчать сучасні суспільно-географічні дослідження [1, 4]) характеризуються негативними проявами соціально-економічних, демографічних зрушень тощо. Метою даного дослідження не було визначення і делімітація приміських і периферійних частин сільської місцевості, але для подальшого викладення матеріалу доцільно відмітити такі принципові відмінності між цими частинами сільської місцевості:

- передмістя фактично виступають перехідною зоною між містами та сільською місцевістю і характеризуються динамічними функціональними зв'язками з містом у виробничих, демографічних, розселенських процесах;

- периферійні частини сільської місцевості відзначаються значно нижчим економічним потенціалом, економічною, демографічною активністю (підкреслимо, що багато в чому це зумовлене певною комунікаційною і інформаційною ізоляцією).

Зауважимо, що сучасні соціально-економічні процеси і явища, незважаючи на задекларовану у численних державних програмах і планах розвитку мету - встановлення суспільної гармонії і однакової якості життя громадян України як на селі, так і в місті, – і надалі збільшуватимуть просторову диференціацію сільської місцевості в Україні.

Акцентуємо, що на наш погляд перш за все поглибитися «ментальна» поляризація суспільства в межах міст і сільської місцевості: у той час як більшість міських поселень і передмість ставатимуть космополітичними за своїми ознаками, зі зростаючою часткою некорінного населення, то українська сільська місцевість (особливо її периферійна частина) залишиться традиційною за своїм характером, виконуватиме роль своєрідної скарбниці українських культурних ознак і традицій.

У зв'язку з цим можна передбачити, що села у передмістях, в межах суміжних з урбанізованими ареалами сільських адміністративних районів, втратять їх переважно сільський характер і з суспільної точки зору виконуватимуть середовищеутворюючі функції, функції осередків розвитку зеленого туризму, ставатимуть зонами розвитку рурурбанізації тощо – в основному вони стануть невід'ємними частинами міст і прилеглих територій. В свою чергу, села сільськогосподарського і змішаного профілю у типово сільській місцевості і периферійних регіонах будуть закріплювати свої провідні функції. Наприклад, у сільськогосподарських поселеннях буде збільшуватись роль сільськогосподарського виробництва і відповідних галузей переробної промисловості на базі розвитку сучасних форм агробізнесу, разом з тим не виключене і зростання ролі додаткових функцій, що відображають специфічну несільськогосподарську економічну діяльність їх жителів (агротуризм, ремесла і т.д.).

Наступні 10-20 років принесуть, на наш погляд, збільшення частки населення приміських сільських районів (навіть при очікуваному загальному зменшенні населення) в результаті відтоку населення від міських регіонів. Це явище зумовить специфічну динамічну ситуацію біля міст і по головних транспортних маршрутах. Після проходження певного часу (в Україні це відбудеться, на наш погляд, не раніше, ніж через 40-50 років) можна також прогнозувати збільшення чисельності людей у периферійних частинах сільської місцевості внаслідок більшої атрактивності цих територій для тих, хто зацікавлений у спокійній обстановці, чистому навколишньому середовищі й природному пейзажі. Разом з цим відзначимо, що на фоні загального збільшення чисельності населення у таких периферійних регіонах, поліпшення вікової структури фактично не спостерігатиметься, оскільки певне «насичення» сільської місцевості людьми буде спостерігатися за рахунок притоку людей поствідтворювального віку (в результаті пристосування їх “других будинків” для цілорічного проживання).

Зауважимо також, що очікувані зміни соціально-економічних, демографічних, розселенських складових в межах сільської місцевості України (особливо у прикордонних периферійних регіонах) значною мірою зумовлюватимуться геополітичними факторами. Так, розвиток східних периферійних областей буде залежати від державних зовнішньоекономічних відносин із Росією, а західних – з країнами Європейського Союзу..

Що стосується трансформацій у системі природокористування, перш за все землекористування, то, на жаль, неможливо очікувати докорінних змін, зважаючи на значну інерційність цих складових розвитку сільської місцевості. Більша частина землі залишиться в сільськогосподарському використанні, хоча загальний рівень сільськогосподарського освоєння дещо знизиться і, можливо, буде оптимізована структура використання сільськогосподарських земель (землі найнижчої якості використовуватимуться, наприклад, для лісонасадження, створення елементів регіональної екологічної мережі тощо). На перспективу сільська місцевість стане більше використовувати альтернативні способи енергозабезпечення та опалення, порівняно з містами.

В сфері організаційно-управлінських аспектів розвитку сільської місцевості найбільш очікуваним, на нашу думку, є подрібнення землекористування у приміських частинах сільської місцевості і укрупнення господарств в усіх інших частинах, оскільки саме такі господарства є більш життєздатними внаслідок більшої функціональності. До того ж, можна прогнозувати збільшення значення несільськогосподарської діяльності (перш за все – надання послуг), що стане головним джерелом доходу окремих господарств у типових сільських районах.

Узагальнюючи наведений матеріал можна дійти таких висновків:

- наявна соціально-економічна і демографічна диференціація в межах сільської місцевості між приміськими і периферійними районами буде збільшуватись, особливо в світлі сучасних суспільних трансформацій;
- збільшуватимуться контрасти у динаміці розвитку приміських і периферійних частинах сільської місцевості – динамічний розвиток сільських районів, розташованих поблизу міст відбуватиметься паралельно з уповільненим розвитком (або навіть стагнацією) периферійно розташованих сільських районів.

Література:

1. Барановський М. О. Проблеми ідентифікації та оцінки рівня депресивності аграрних територій України / М. Барановський // Український географічний журнал. - 2008. - № 3 – С.44-51.
2. Олійник Я. Б., Соціальний розвиток села і територій сільського типу: Навч. посібник / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К.: ВГЛ Обрії, 2003. – 128 с.
3. Павлов О. І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління: Монографія / О. І. Павлов. – Одеса: Астропринт, 2006. – 360 с.
4. Прокопа І. Депресивні сільські території: методичні засади визначення / І. Прокопа, О. Попова // Економіка України. - №6, 2007. – с.50-59.
5. Шаймен В. В. Развитие сельской местности. Теория и практика / В. В. Шаймен, Р. Г. Ахематов – М.: МСХА, 2001. - 56с.